

**ЮВІЛЕЙНА ДАТА УКРАЇНСЬКОЇ МІКОЛОГІЇ.
ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА ДУДКА
(до 80-річчя члена-кореспондента НАН України)**

4 грудня 2014-го виповнилося 80 років та 55 років наукової і громадської діяльності видатного українського вченого, тричі лауреата Державної премії України в галузі науки та техніки, Заслуженого діяча науки та техніки України, члена-кореспондента НАН України, завідувачки відділу мікології Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, доктора біологічних наук, професора Ірини Олександрівни Дудки. Ірина Олександрівна надзвичайно обдарований учений-біолог і громадський діяч, яка опікується широким спектром питань: від загальних і деяких спеціальних галузей мікології до проблем охорони природи, збереження біорізноманіття й екологічної просвіти. І.О. Дудка — автор і співавтор понад 500 наукових праць, у тому числі більше 30 монографій, має також 10 авторських свідоцтв на винаходи. Вона підготувала 25 кандидатів і 2 докторів біологічних наук — фахівців із дослідження різних груп грибів.

Ірина Олександрівна народилася 4 грудня 1934 р. у м. Харкові, в родині службовців. Як і більшості представників її покоління, їй випало чимало життєвих випробувань — війна, евакуація, по-

воєнні голодні роки. Усі ці випробування загартували її характер, але не позбавили властивої Ірині Олександрівні снаги до життя, зацікавленості навколишнім світом з усіма його таємницями. Її життєвою стежкою ще в студентські роки стала наука, і відтоді вона невпинно долає нові й нові віхи на цьому шляху.

Після закінчення в 1957 р. біологічного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка І.О. Дудка спочатку працювала на кафедрі нижчих рослин КДУ та у відділі фізіології грибів Інституту мікробіології та вірусології імені Д.К. Заболотного, а в 1959 р. пов'язала свою долю з Інститутом ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України. Її становлення як дослідника відбувалося під керівництвом одного з найвидатніших українських мікологів — завідувача відділу мікології Інституту ботаніки, професора С.Ф. Морочковського. Цей визначний фахівець з географії фітотрофних грибів, старанний дослідник їхнього різноманіття та невтомний колектор, ще в роки студентства І.О. Дудки був керівником її курсової та дипломної робіт. Об'єктом дисертаційної роботи молодой аспірантки була досить специфічна та малодосліджена група — водні гриби. Проте складність теми не завадила пошукачці успішно захистити в 1965 р. дисертацію «Водные грибы южной части Киевского Полесья», а згодом продовжити розробку цієї теми.

На жаль, С.Ф. Морочковський не дочекався завершення досліджень своєї учениці, і завідувачем колишнього відділу мікології, реорганізованого в лабораторію, стала М.Я. Зерова, на той час ще кандидат біологічних наук, згодом доктор і професор. Вона працювала на цій посаді впродовж 1963—1972 рр., відтак передала естафету Ірині Олександрівні. Марія Яківна керувала дослідженнями з інвентаризації мікобіоти України, вивчення біології та систематики багатьох груп грибів, а також продовжувала підготовку до друку започаткованого С.Ф. Морочковським багатотомного видання «Визначник грибів України». Після захисту дисертації до цих робіт долучилася й І.О. Дудка. До першого тому Ірина Олександрівна опрацювала порядки *Blastocladales*, *Monoblepharidales*, *Zoopagales*,

© С.Л. МОСЯКІН, Я.П. ДІДУХ, С.Я. КОНДРАТЮК,
П.М. ЦАРЕНКО, В.П. ГЕЛЮТА, Н.А. БІСЬКО,
Т.В. АНДРІАНОВА, Н.М. ШИЯН, В.П. ГАЙОВА,
М.Л. ЛОМБЕРГ, Н.Ю. МИТРОПОЛЬСЬКА, М.П. ПРИДЮК,
Ю.Я. ТИХОНЕНКО, О.Б. МИХАЙЛОВА, 2014

Pythiales та *Leptomitales*, а також деякі інші таксо-ни у співавторстві з С.Ф. Морочковським, для третього тому — частину порядків *Agonomycetales*, *Huiphomycetales* та *Stilbellales* (анаморфні гриби). Загалом співробітники відділу підготували п'ять томів «Визначника» (в 7-ми книгах). Згодом, у 1983 р., весь авторський колектив багатотомника, головний редактор цього видання академік АН Украї-раїни Д.К. Зеров, були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки та техніки.

Поряд з іншими дослідженнями Ірина Олек-сандрівна працювала над проблемами таксономії та біології водних грибів із різних систематичних груп, стала одним із фундаторів цього напрямку на теренах колишнього СРСР. Вона вивчала види-олігосапроби, життєві цикли та морфологічну мін-ливість ооміцетів, виду різноманітність аскомі-цетів на водних макрофітах тощо. Результати цих досліджень відображені в докторській дисертації «Водные гифомицеты: систематика, экология, гео-графия и возможные пути возникновения» (захи-щена в 1978 р.), численних публікаціях у фахових журналах, низці авторських та колективних моно-графій: «Водні гіфоміцети України» (Дудка, 1974), «Методы изучения микроскопических грибов пресных и соленых (морских) водоемов» (Литви-нов, Дудка, 1975), «Водные несовершенные грибы СССР» (Дудка, 1985), «Микозы и микотоксикозы рыб» (Исаева, Давыдов, Дудка, 1995).

У 1972 р., ще кандидатом біологічних наук, Іри-на Олександрівна очолила лабораторію мікології, яку за два роки підвищили до рангу відділу. На той час І.О. Дудка була вже досвідченим мікологом, мала понад 50 наукових публікацій, виступила на кількох міжнародних мікологічних симпозиумах і конференціях, а також стала віце-президентом Ук-раїнського ботанічного товариства. Останню по-саду вона обіймає й досі. Як молодий та активний дослідник Ірина Олександрівна почала розвивати кілька нових напрямків, зокрема, галузь практич-ного застосування грибів у народному господарст-ві, насамперед засади промислового вирощування їстівних грибів. Цей напрямок започаткували зав-дяки ініціативі І.О. Дудки, професора С.П. Вас-сера, професора А.С. Бухало і за діяльної участі багатьох інших співробітників відділу. У процесі роботи дослідники досягли значних успіхів у цій сфері: були створені та захищені авторськими сві-доцтвами врожайні вітчизняні штами печериці, гливи та шийтаке, розроблені найперспективніші

для України поживні субстрати для цих грибів, за-пропоновані нові ефективні методи їх вирощуван-ня. Практичні результати досліджень впроваджені на низці підприємств з вирощування грибів, зок-рема на агрокомбінаті «Пуша-Водиця», а теоретич-ні результати узагальнені в багатьох монографіях: «Промышленное культивирование съедобных гри-бов» (1978), «Высшие базидиомицеты в поверх-ностной и глубинной культуре» (1983), «Грибы: справочник миколога и грибника» (1987), «Био-логия и культивирование съедобных грибов рода Вешенка» (1987), «Культивирование съедобных грибов» (1992) та ін. Ці досягнення були високо оцінені Національною академією наук України та державою. Зокрема, за серію праць з розробки наукових засад промислового культивування їстів-них грибів колективу авторів, до якого входила й Ірина Олександрівна, була присуджена академічна Премія імені М.Г. Холодного (1981), а цикли робіт «Створення наукових основ глибинного культиву-вання їстівних грибів і розробка способу одержан-ня цінного харчового продукту» та «Комплексна біотехнологія промислового виробництва їстівних грибів в Україні: теорія та практика» удостоєні двох Державних премій України у галузі науки і техніки (1990, 2005).

Одночасно під керівництвом І.О. Дудки всі ці роки і дотепер здійснюються фундаментальні до-слідження проблем систематики, біорізноманіт-ності та розповсюдження грибів України, які зна-йшли своє відображення у великій серії монографій «Флора грибов Украины». Всього заплановано 40 томів, з яких вийшло друком 11. Їхніми авторами стали здебільшого співробітники відділу — Т.О. Ме-режко (1980), Л.В. Смик (1980), С.П. Вассер (1980, 1992), М.Ф. Сміцька (1980, 1991), М.Ф. Сміцька, Л.В. Смик та Т.О. Мережко (1986, 1991), В.П. Гелю-та (1989), І.О. Дудка, Л.І. Бурдюкова (1996), а та-кож колишній співробітник Інституту мікробіоло-гії та вірусології НАН України Е.З. Коваль (2007). За останні роки працівники відділу підготували рукописи ще п'яти томів «Флори». Є надія, що всі вони будуть опубліковані. Деякі інші аспекти різ-номаніття грибів України узагальнені у процесі створення комп'ютеризованої бази даних основної частини колекції грибів Інституту ботаніки (за під-тримки міжнародного фонду «Дарвінівська ініціа-тива»), де І.О. Дудка була співкерівником. Одним із результатів цього проекту стало видання «Fungi of Ukraine. A Preliminary Checklist» (1996).

I.O. Dudka серед співробітників відділу мікології Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (2010)

I.O. Dudka between collaborators of Mycology Department of the M.G. Kholodny Institute of Botany NAS of Ukraine (2010)

У рамках вивчення видового різноманіття грибів Ірина Олександрівна не обмежилася водними грибами, свого часу її зацікавили фітотрофні ооміцети (*Oomycota*). Було накопичено великий масив даних щодо їхнього поширення, біології та особливостей морфології на основі зібраного під час експедицій по Україні багатого матеріалу. У результаті І.О. Дудка підготувала (у співавторстві з Л.І. Бурдюковою) монографію «Флора грибів України. Фитофторовые и альбуговые грибы» (1996). Книга містить багато цінних відомостей з таксономії, морфології та розповсюдження грибів з родів *Albugo* (Pers.) Roussel та *Phytophthora* de Bary. Пізніше Ірину Олександрівну зацікавила така група грибоподібних організмів, як міксоміцети (*Mycetozoa*), вивченням яких вона з притаманними їй снагою, захопленням і ретельністю займається й донині. Опубліковано багато статей у фахових журналах та підготовано (у співавторстві з Д.В. Леонтєвим і Т.І. Кривомаз) рукопис відповідного тому «Флоры грибів України».

Ірина Олександрівна — вчений, до кола інтересів якого, окрім мікології, входять екологія, ботаніка, гідробіологія, географія, історія науки тощо. Як науковець І.О. Дудка багато уваги приділяє дослідженню і збереженню різноманіття рослинного та грибного світу України. Вона — організатор, керівник і безпосередній учасник численних експедицій, спрямованих на вивчення і збереження біорізноманітності в усіх регіонах України, насамперед на природоохоронних територіях — у заповідниках, національних парках, заказниках. Очолений Іриною Олександрівною колектив відділу мікології веде постійний моніторинг та інвентаризацію рідкісних видів грибів у різних рослинних угрупованнях з метою їх подальшої охорони. Разом зі своїми співробітниками й учнями І.О. Дудка бере активну участь у виконанні проектів природоохоронного спрямування. На основі результатів їх реалізації видані колективні монографії «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997), «Український природний степовий заповідник.

Рослинний світ» (1998), «Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та управління» (1999), «Гриби природних зон Криму» (2004), «Гриби заповідників та національних природних парків Лівобережної України» (2009), «Гриби та грибоподібні організми національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» (2009) та інші. Крім того, Ірина Олександрівна брала діяльну участь у підготовці другого та третього видань «Червоної книги України» (1996, 2009). Від початку свого наукового шляху вона приділяла пильну увагу екології грибів. Ця сфера наукових інтересів дослідниці знайшла відображення в курсі екології для студентів Київського національного університету, численних наукових статтях та в одній з останніх колективних монографій, до написання яких Ірина Олександрівна доклала чимало зусиль, — «Екологія грибів» (2013).

І.О. Дудці притаманна активна громадянська позиція. Ірина Олександрівна працювала і працює на громадських засадах у багатьох представницьких, професійних і громадських об'єднаннях, зокрема екологічного спрямування. Вона — голова Київського міського осередку Всеукраїнської екологічної ліги; член наукової ради та президії Всеукраїнської екологічної ліги; віце-президент Українського ботанічного товариства; член Форуму регіонального екологічного центру (м. Київ); член громадської ради при Міністерстві екології та природних ресурсів України, експерт колишнього ВАК України з присудження наукових ступенів у галузі біології. І.О. Дудка є членом редколегії «Українського ботанічного журналу» (Київ), журналів «Мікологія и фитопатология» (Санкт-Петербург, Росія), «Екологічний вісник» і «Паросток» (Київ), входить до ради з нагляду за виданням щорічника «Professional women» Американського біографічного інституту. Не можна забувати і про численні виступи Ірини Олександрівни в пресі, на радіо та по телебаченню, присвячені популяризації різних

аспектів мікології. Роль І.О. Дудки в житті та діяльності Інституту ботаніки теж не обмежувалася виконанням лише обов'язків завідувачки відділу — свого часу вона побувала заступником директора Інституту, а нині входить до складу вченої ради та спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій.

Багаторічна плідна праця І.О. Дудки відзначена державою та світовою науковою спільнотою. Окрім згаданих вище наукових премій, Ірина Олександрівна удостоєна таких нагород: ордена Трудового Червоного Прапора, ордена «За заслуги» III ступеня, звання «Заслужений діяч науки та техніки України» (2005 р.); «Соросівський професор»; «Жінка року» (2001 р.) за визначенням Американського біографічного інституту. Ім'я І.О. Дудки занесене до книги «International who's who of professional and business women» (7th ed., 2000, USA), а також до біографічного енциклопедичного словника «Жінки України» (2001).

Безумовно, Ірина Олександрівна для всіх нас є взірцем багатогранної та гармонійної особистості. Її енергія, цілеспрямованість, цікавість і жага до життя наснажують усіх, хто має щастя її знати. Вона прекрасно обізнана не лише в науці, а й у сучасній та класичній літературі, музиці, живописі, багато й охоче мандрує, завжди готова дізнаватися про щось нове. Вона щира, світла, доброзичлива людина, яка підтримує зв'язки з багатьма своїми колегами, друзями, земляками й учнями.

Колеги (мікологи та ботаніки) і друзі широко вітають Ірину Олександрівну з ювілеєм, зичать їй здоров'я, натхнення, цікавих подорожей і зустрічей!

*С.Л. МОСЯКІН, Я.П. ДІДУХ, С.Я. КОНДРАТЮК,
П.М. ЦАРЕНКО, В.П. ГЕЛЮТА, Н.А. БІСЬКО,
Т.В. АНДРІАНОВА, Н.М. ШИЯН, В.П. ГАЙОВА,
М.Л. ЛОМБЕРГ, Н.Ю. МИТРОПОЛЬСЬКА,
М.П. ПРИДЮК, Ю.Я. ТИХОНЕНКО,
О.Б. МИХАЙЛОВА*